

Dragan Damjanović

(Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu)

KOMPLEKS ZGRADA BRODSKE IMOVNE OPĆINE U VINKOVcima – NEPOZNATO DJELO ARHITEKTA HERMANA BOLLÉA

UDK 725(497.5 Vinkovci)

72 Bollé, H.

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 3. 2. 2011.

Prema projektima Hermana Bolléa u Vinkovcima je izvedena neobarokno-neorenesansna restauracija zgrade uredovnice Brodske imovne općine 1908.-1909., te gradnja susjedne neogotičke nove stambeno-poslovne zgrade iste institucije 1909.-1910. godine. Iako Bolléove zgrade nesumnjivo predstavljaju zakašnjele primjere historicizma, radi se o važnim manifestacijama ovoga stila u Slavoniji, a stambeno-poslovna zgrada imovne općine najveća je profana neogotička građevina izvedena na području Trojedne kraljevine uopće.

Ključne riječi: Herman Bollé, Vinkovci, Brodska imovna općina, neogotika, neorenesansa, neobarok, historicizam, Dragutin Morak

Uvod

Upravna te stambeno-poslovna zgrada nekadašnje Brodske imovne općine u samom središtu Vinkovaca na Trgu bana Šokčevića br. 20 i u današnjoj Zvonimirovoj ulici br. 1-3 predstavljaju jedan od najvažnijih spomenika profane arhitekture historicizma u Slavoniji i svojom veličinom i arhitektonskom kvalitetom. Svoje današnje arhitektonsko rješenje duguju temeljitim pregradnjama i dogradnjama izvedenima između 1908. i 1910. prema projektima Hermana Bolléa. Iako se radi o jednom od najvećih građevina Bolléova opusa do sada u literaturi nisu prepoznate kao njegovo djelo, niti je historijat njihove gradnje bio temeljitije proučen.¹

¹ Ne navode se niti u jednoj enciklopediji niti leksikonu kao Bolléovo djelo, a niti u tekstovima o povijesti vinkovačke arhitekture. Sintezu povijesti arhitekture u Vinkovcima pogledati

Kronologija restauracije zgrade uredovnice i gradnje stambeno-poslovne zgrade Brodske imovne općine u Vinkovcima

Kompleks Brodske imovne općine u centru Vinkovaca sastoji se od dvije zgrade: takozvane uredovnice, odnosno upravne zgrade ove institucije, smještene na uglu glavnog vinkovačkog trga i susjedne Zvonimirove ulice (u vrijeme gradnje zvala se Njemačka ulica, odnosno Njemački sokak)² te najamne stambeno-poslovne zgrade okrenute pročeljem u cjelini Njemačkoj ulici.

Investitor temeljite obnove i dogradnje ovoga kompleksa početkom 20. stoljeća bila je dakako sama Brodska imovna općina, jedna iz skupine od deset krajiških imovnih općina osnovanih 1873-74. u sklopu razvojačavanja i polaganoga ukidanja Vojne Krajine.³ Svaka je imovna općina obuhvaćala područje koje su ranije zauzimale istoimene krajiške pukovnije. Brodsku pukovnicu naslijedila je tako Brodska imovna općina i obje su ove institucije imale sjedište u Vinkovcima, a ne u gradu po kojemu su nosile ime.

Glavni kapital s kojim su upravljale predstavljale su prostrane krajiške šume, a kako su se na području nekadašnje Brodske pukovnije nalazili ostaci izuzetno kvalitetnih hrastovih šuma prodajom i upravljanjem ovim šumskim blagom Brodska imovna općina je stekla znatan kapital i pripadala je skupini najimućnijih krajiških imovnih općina.⁴ Pred sam kraj Prvog svjetskog rata i devaluaciju krune glavnica s kojom je raspolagala iznosila je tako nevjerojatnih 46.532.000 zlatnih austrijskih kruna, a samo od kamata na uloženi novac općina je dobivala dva milijuna kruna godišnje.⁵

Gdje uložiti sredstva koje je općina zarađivala svake godine stoga se konstantno javljalo kao nezaobilazno pitanje pri raspravama na sjednicama ove institucije. Agilni predsjednik Brodske imovne općine između 1893. i 1899. te 1906. i 1916. Marijan Mihaljković predložio je u lipnju 1906. da se dio novca uloži u pregradnju postojeće zgrade sjedišta općine te u izgradnju novog krila, odnosno nove zgrade u susjednom Njemačkom sokaku smatrajući kako će od

---

u: Damir Filipović, "Prostorno-povijesni razvoj i arhitektura Vinkovaca u drugoj polovici XIX. stoljeća", *Vinkovci*, Ogranak Matice hrvatske u Vinkovcima, Vinkovci, 2010., 369. Autor zgradu Brodske imovne općine pripisuje Aksmannu, nesumnjivo stoga što je poduzeće ovoga arhitekta izvodilo zgradu. O pitanjima autorstva projekta i sudjelovanja tvrtke Axmann i Domes u gradnji zgrade imovne općine kasnije u tekstu.

² Nazivi ulica u članku koristit će se prema izvorima, dakle umjesto Zvonimirova stoji Njemačka ulica.

³ Počela je s radom 1. 1. 1874. Agić, Oskar; Tepeš, Drago, *60 – godina Brodske imovne općine – Njen postanak i rad – godine 1874. – 1934.*, Građanska tiskara, Vinkovci, 1934., 7.

⁴ O krajiškim imovnim općinama više u: Alfons Kauders, „Krajiške imovne općine“, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 5., Zagreb, 1962., 371-372.

⁵ Agić, Tepeš, *60 – godina Brodske imovne općine*, 10.

iznajmljivanja lokala i stanova u novoj zgradi općina znatno bolje oploditi svoj novac. Sudeći prema vijestima u onodobnom opozicijskom tisku nisu svi bili zadovoljni Mihaljkovićevim prijedlogom. Troškovi radova procjenjivani su na iznos od 400 do 700 tisuća kruna, pa su kritičari ove odluke smatrali da bi se taj novac mnogo bolje okamatio u banci,⁶ ili kupovinom vrijednosnih papira, kojima se pak pomaže u realizaciji važnih državnih projekata,⁷ ili prometne infrastrukture na području općine,⁸ tim prije što je, prema njihovim tvrdnjama, u tom trenutku u Vinkovcima bilo dosta teško iznajmiti lokal i već je 11 dućana bilo prazno, odnosno neiznajmljeno.⁹

Usprkos ovako oštroj kritici Mihaljković je nastavio s realizacijom projekta i obnove uredovnice općine i izgradnje nove stambeno-poslovne zgrade. Uredovnica, sjedište ove institucije, bila je smještena u zgradi ranije generalije, odnosno brigadske komande, koju je imovna općina kupila nakon razvojačenja Krajine.¹⁰ Skromna jednokatnica niti svojom prostranošću niti jednostavnim pročeljem početkom 20. stoljeća više nije mogla zadovoljiti potrebe ove institucije. Nadalje, zgrada, građena prema tadašnjim procjenama između 1770. i 1780., nije imala modernu sanitarnu infrastrukturu, a i bila je prilično trošna i vlažna (vlaga u zidovima popela se već do 1,20-1,50 metara visine).¹¹

Prvi koraci u realizaciji projekta vrlo su brzo učinjeni. Sredinom listopada 1906., četiri mjeseca nakon donošenja odluke o gradnji, a pošto je vlada odobrila zaključke sjednice,¹² u Vinkovce je pozvan arhitekt Herman Bollé kako bi s inženjerom imovne općine Antunom Patzakom sastavio troškovnik i program za raspisivanje natječaja za projekte.¹³ U novinama se vrlo brzo potom

⁶ B. Županjac, „Uprava naše imovne općine“, *Narodna obrana*, Osijek, 180 (28. 7. 1906.), 1.

⁷ Poput recimo izgradnje medicinskog fakulteta i slično.

⁸ Autor teksta je istaknuo: „Ja i svaki nepristrano misleći priznati mora, da mi imamo mnogo i mnogo godina raditi i ulagati u prosvjetne i kulturne svrhe našega naroda prije nego u zgrade i palače, a da nuz iste narod plaće.“ *** „Uprava brodske imovne općine“, *Narodna obrana*, Osijek, 214 (8. 9. 1906.), 1-2.

⁹ Benaković, „Uprava brodske imovne općine“, *Narodna obrana*, Osijek, 200 (23. 8. 1906.), 1.

¹⁰ B. Županjac, „Uprava naše imovne općine“, *Narodna obrana*, Osijek, 180 (28. 7. 1906.), 1; Državni arhiv u Vukovaru (dalje DAV), Arhivski sabirni centar Vinkovci (dalje ASCV), fond br. 1204, Brodska imovna općina (dalje BIO), kutija br. 25., opći spisi, 1908., Šumsko-gospodarstveni ured Brodske imovne općine (dalje ŠGU BIO-e), dosje br. 7610-1908., Opis stare zgrade BIO-e, Vinkovci, prosinac 1906.

¹¹ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., Opis stare zgrade BIO-e, Vinkovci, prosinac 1906.

¹² DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., UOZV ŠGU BIO-e, br. 37920., Zagreb, 10. 9. 1906.

¹³ *** „Nova palača Brodske imovne općine“, *Svjetlost*, Vinkovci, 41 (14. 10. 1906.), 5.

pojaviła vijest o raspisivanju ovoga natječaja, te kako su određene tri nagrade za projekte,¹⁴ međutim, do njegove realizacije ipak neće doći. U prosincu 1906. na sjednici Brodske imovne općine, odustalo se, naime, od natječaja i odlučilo „da se izradba nacrtā i sastavak troškovnika za upitne gradnje kao i nadzor nad gradnjom povjerava gradjevnom savjetniku H. Bolléu u Zagrebu“.¹⁵ Čini se da su Bollé i oni koji su ga iz redova imovne općine protežirali, naime, preduhitrili natječaj budući da je ovaj arhitekt iz Zagreba već krajem studenoga poslao skice za obje zgrade, a prema „ustmenomu dogovoru sa g. šumarnikom i nadinžinirōm u samim Vinkovcima“ (dakle Mihaljkovićem i Patzakom).¹⁶ Skice su se očito svidjele vijećnicima općine koji Bolléu odmah povjeravaju realizaciju obje građevine i odustaju od natječaja za projekte.

Što je konkretno navelo općinu (ili samoga Mihaljkovića) na ovu odluku, izvori ne preciziraju, no po svojoj prilici bila motivirana pouzdanjem organa imovne općine u Bolléa. Moguće je kako se od početka namjeravalo ovaj posao povjeriti Bolléu, jer odluka o natječaju je donesena ponajprije zbog sugestija Zemaljske vlade.¹⁷ Brodska imovna općina surađivala je s ovim arhitektom, naime, duže od 20 godina. Još je na budimpeštanskoj Zemaljskoj izložbi 1885. Bollé za nju projektirao veliku bačvu od 100 akova koja je trebala predstavljati kvalitetu drvene građe kojom je imovna općina raspolagala, te jednu kapiju. Kapija s natpisom „Vlasništvo imovne obćine Brodskoga okružja“,¹⁸ bila je izvedena od vinkovačkog obrtnika Wilibalda Prilla i stajala je, sudeći prema novinskim izvještajima, na istaknutom mjestu – ulazu u hrvatski paviljon.¹⁹

¹⁴ *** „Raspis natječaja za planove BIO-e u Vinkovcima“, *Deutsches Volksblatt für Syrmien*, Ruma, 42 (20. 10. 1906.), 4; *** „Palaisbau“, *Vinkovci i okolica*, Vinkovci, 42 (21. 10. 1906.), 4.

¹⁵ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., UOZV ŠGU BIO-e, br. 1330., Zagreb, 26. 1. 1907.

¹⁶ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., dokument br. 7544., 29. 11. 1906., H. Bollé ŠGU BIO-e, Zagreb, 25. 11. 1906.

¹⁷ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., UOZV ŠGU BIO-e, br. 37920., Zagreb, 10. 9. 1906.

¹⁸ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Fond br. 78., Predsjedništvo Zemaljske vlade (dalje PZV), kutija br. 255., sv. VI -874 A- 1884., dok. br. 504 – 1885., Arhitekt H. Bollé predlaže nacrt za veliku bačvu koju imovna općina brodska izlaže; isto, dok. PZV-a br. 5245 – 1884., PZV Ivanu Bélyu, vladinom povjereniku za Brodsku imovnu općinu, Zagreb, 21. 11. 1884.

¹⁹ Gdje su završili ovi predmeti nakon izložbe nije nažalost poznato. O Bolléovom autorstvu spomenutih predmeta više u: A. S., „Der kroatische Pavillon“, *Agramer Zeitung*, Zagreb, 117 (23. 5. 1885.), 2-4; O Bolléovom paviljonu na ovoj izložbi više u: Dragan Damjanović, „Herman Bollé and Croatian Pavilions at the Exhibitions in Trieste (1882) and Budapest (1885 and 1896)“, *Centropa*, New York, 10, 3, (2010.), 231-243.

U odnosu na troškovnik sastavljen za planirani natječaj pri izradi projekata Bollé je morao učiniti stanovite promjene prema zahtjevima Zemaljske vlade. Prvotno je, naime, bilo procijenjeno da će adaptacija postojeće zgrade uredovnice stajati 150, a gradnja nove zgrade 300 kruna po m². Vlada je oštro odbacila ovaj proračun „jer bi se potonjom cijenom dala u Zagrebu skoro trokatnica izvesti.“²⁰

Novi troškovnik i prvu varijantu projekata Bollé završava vrlo brzo, do kraja 1906., šalje ih potom na samu Novu godinu 1907. u Vinkovce,²¹ a Zemaljska vlada ih načelno odobrava već krajem siječnja 1907. Na projekt adaptacije uredovne zgrade Zagreb pri tome nije imao prevelikih primjedbi – istaknuto je kako je osnova kvalitetna, da su blagajničke prostorije uređene na moderni način „kao kod manjih novčanih zavoda“, a dobro su razdijeljene i prostorije prvoga kata te osobito dvorana. Predložili su samo da se zidovi na katu učvrste željeznom konstrukcijom. Projekt novogradnje doživio je, međutim, znatnu kritiku. Vlada je zatražila izradu jednog posebnog kolnog ulaza u dvorište zgrade, te da se nusprostorije stambenoga dijela zgrade, kao i skladišta lokala grupiraju na drukčiji način, a predložili su i smanjenje broja lokala.²²

S izradom nove verzije projekata, izmijenjenih prema zahtjevima vlade, Bollé je jako odužio.²³ Kada ih je konačno početkom kolovoza 1907. poslao u Vinkovce, odmah su proslijeđeni Zemaljskoj vladi na odobrenje,²⁴ kako bi se konačno mogla pokrenuti gradnja. Nakon što je oglas jeftimbe, natječaja za izvedbu zgrade, bio raspisan i u domaćem tisku i u ostatku Monarhije krajem veljače 1908. (u *Narodnim novinama*, *Agramer Tagblattu*, *Slavonische Presseu*, Administraciji građevnih poduzeća i liferanata u Budimpešti)²⁵ održana je sama jeftimba na koju su se javili brojni ugledni arhitekti i graditelji iz Hrvatske, odreda prvaci secesijske arhitekture: Benedik i Baranyai, Greiner i Waronig, Adolf i Ernst Ehrlich, Vjekoslav Heinzl i Viktor Gross iz Zagreba te Wilhelm Carl Hofbauer te poduzeće Axmann i Domes iz Osijeka. Najpovoljniju je ponudu dalo posljednje spomenuto poduzeće koje se obvezalo

²⁰ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., UOZV ŠGU BIO-e, br. 37920., Zagreb, 10. 9. 1906.

²¹ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., ŠGU BIO-e Bolléu, br. 4685, Vinkovci, 15. 1. 1907.

²² DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., UOZV ŠGU BIO-e, br. 1330., Zagreb, 26. 1. 1907.

²³ Npr. DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610., 1. 3. 1908., ŠGU BIO-e H. Bolléu, br. 2896., Vinkovci, 1. 8. 1907.

²⁴ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., UOZV ŠGU BIO-e, br. 49698, Zagreb, 29. 10. 1907.

²⁵ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., UOZV ŠGU BIO-e, br. 13078., Zagreb, 29. 3. 1908. i br. 6378, 4. 11. 1908.

izvesti radove s popustom od 1,6%, a kako je i inače „poznato kao pouzdano i sposobno za valjano izvedenje radnja“ njemu je posao i dodijeljen.²⁶

Ugovor s Axmannom i Domesom potpisan je krajem svibnja 1908. Prema njemu troškovi adaptacije uredovnice procijenjeni su na 104.807,48 kuna, a novogradnje stambeno-poslovne zgrade na 230.496,34 kuna, što je ukupno iznosilo 335.303,82 kuna. Kako su Axmann i Domes pobijedili na natječaju zahvaljujući ponudi da će izvesti radove sa spomenutim popustom od 1,6%, konačna je cijena trebala iznositi 329.938,98 kuna.²⁷

Ovi iznosi odnosili su se samo na radove. Njima se trebaju pribrojiti brojne druge stavke. Tako je Bollé, koji je nadzirao izvedbu,²⁸ za ovaj posao te za sastav projekata dobio znatnih 30.000 kuna.²⁹ Sveukupni troškovi, uključujući uvođenje vodovoda u zgradu, dosežali su tako čak oko 450.000 kuna.³⁰

Svi ovi brojevi navode se kako bi se moglo vidjeti o koliko velikom poslu je zapravo bilo riječ. Rijetko je koju tako veliku i skupu građevinu u svojem opusu Bollé uopće imao prilike realizirati. Iznimku predstavljaju tek restauracija crkve u Mariji Bistrici i zagrebačke katedrale. „Kolosalna“ restauracija križevačke grkokatoličke crkve 1890-ih stajala je tako „samo“ 80.000 forinti, odnosno 160.000 kuna.³¹ Indikativno je da su troškovi gotovo istovremene gradnje (1907. – 1911.) odnosno dijelom adaptacije postojećih struktura zgrade Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade sa sabornicom (danas Sabor RH) u Zagrebu procjenjivani na oko pola milijuna kuna,³² dakle na tek nešto veći iznos u odnosu na cijenu radova na zgradama Brodske imovne općine.

Restauracija i nadogradnja uredovnice trebala je biti završena do 1. 9. 1908., a gradnja stambeno poslovne zgrade do 1. 10. 1909.³³ Pokazalo se kako je ipak bilo iluzorno očekivati da će se radovi u tako kratkom vremenu izvesti.

²⁶ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., UOZV ŠGU BIO-e, br. 13078., Zagreb, 29. 3. 1908.

²⁷ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 98., Ugovor između gospodarstvenog odbora BIO i poduzetnika V. Axmanna i I. Domesa, Vinkovci, 29. 5. 1908.

²⁸ Isto.

²⁹ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., Bolléov izračun troškova.

³⁰ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., UOZV ŠGU BIO-e, br. 49698, Zagreb, 29. 10. 1907.

³¹ *** „Posveta stolne crkve u Križevcih“, *Narodne novine*, Zagreb, 144 (28. 6. 1897.), 2-3.

³² Troškovi su naposljetku bili vjerojatno i veći, no procjenjivani su na taj iznos. Više o problematici: Lelja Dobronić, „Povijest palače Hrvatskoga sabora“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, Zagreb, 17/2 (1993.), 99.

³³ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 98., Ugovor između gospodarstvenog odbora BIO i poduzetnika V. Axmanna i I. Domesa, Vinkovci, 29. 5. 1908.

Nakon što je 22. ožujka 1908. dodijeljena građevna dozvola za oba objekta³⁴ mjesec dana kasnije započelo se s rušenjem dijela stare uredovnice.³⁵ Što zbog opsega radova, što zbog štrajka radnika u ljeto iste godine,³⁶ gradnja nije napredovala planiranom brzinom tako da je uredovnica useljena tek u proljeće 1909.³⁷ Gradnja susjedne stambeno-poslovne zgrade također nije trajala kako je (pre)ambiciozno planirano, samo šest mjeseci. Radovi su najprije započeli sa znatnim zakašnjenjem, tek krajem svibnja 1909., budući da se moralo najprije ukloniti dio stare generalije, te prizemnice koje su se na nju nadovezivale dalje u Njemačkoj ulici, a završeni su krajem srpnja 1910.,³⁸ pa je uporabna (uselidbena) dozvola dodijeljena stoga tek u kolovozu iste godine.³⁹ Radovi su naposljetku trajali ukupno devet mjeseci, tri mjeseca duže od planiranoga, odnosno ugovorenoga s poduzetnicima Axmannom i Domesom, pa je ova tvrtka trebala dobiti 18.000 kruna manje za obavljene posao (200 kruna kazne po danu kašnjenja),⁴⁰ što je postalo izvorom nesporazuma u odnosima s Brodskom imovnom općinom u idućih nekoliko godina. Kako je tvrtka k tome još odugovlačila s nekim omanjim popravcima na zgradama konačno zaključenje posla, nadpohvalba stambeno poslovne zgrade, obavljena je tek 1913. godine.⁴¹ Iz spisa nije jasno je li firma na kraju doista izgubila spomenutih 18.000 kruna ili im je kašnjenje oprošteno.

Uz Bolléa, koji je imao vrhovni nadzor nad gradnjom, radove je neposredno nadzirao na licu mjesta inženjer imovne općine Antun Patzak.⁴²

Axmann i Domes, kao jedna od najvažnijih i najmodernijih arhitektonskih tvrtki ne samo u Slavoniji toga vremena već i u cijeloj Hrvatskoj pri gradnjama u Vinkovcima djelomično je koristila i suvremene materijale. Tako su

³⁴ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., Odluka Kr. kotarske oblasti, br. 4188, Vinkovci, 22. 3. 1908.

³⁵ *** „Gradnja nove zgrade brodske imovne općine“, *Svjetlost*, Vinkovci, 17 (26. 4. 1908.), 3.

³⁶ *** „Štrajk na gradnji Brodske imovne općine“, *Svjetlost*, Vinkovci, 27 (5. 7. 1908.), 3.

³⁷ *** „Palača šumsko gospodarstvenog ureda Brodske imovne općine“, *Vinkovci i okolica*, Vinkovci, 16 (18. 4. 1909.), 3.

³⁸ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 29., opći spisi, 1911., dosje br. 5658 – nadpohvalba uredovne i pohvalba stambeno poslovne zgrade BIO-e, Vinkovci, 4. 2. 1910.

³⁹ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 27., opći spisi, 1910., br. 303 – 6263, dosje br. 5621-1910., KOV ŠGU BIO-e, br. 12134., Vinkovci, 6. 9. 1910.

⁴⁰ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 29., opći spisi, 1911., dosje br. 5658 – nadpohvalba uredovne i pohvalba stambeno poslovne zgrade BIO-e, Vinkovci, 4. 2. 1910.

⁴¹ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 31., opći spisi, 1913., dosje br. 1188., ŠGU BIO-e UOZV-u, br. 1188., Vinkovci, 26. 2. 1913.

⁴² DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., ŠGU BIO-e ing. Antunu Patzaku, dok. br. 3904., Vinkovci, 16. 6. 1908.

stropovi u stambenoj zgradi preko prostorija lokala u parteru kao i podovi kuhinja i kupaonica izvedeni od armiranoga betona položenoga među traverse.⁴³ Pri izvedbi jedan se strop od betona urušio i smrvio noge jednome radniku, što je bila najveća nesreća koja se dogodila pri radovima.⁴⁴

Zgrada u Njemačkom sokaku imala je prema Bolléovim troškovnicama ukupnu izgrađenu površinu od oko 1250 m², a uredovnica, nakon pregradnje, 700 m². U stambeno-poslovnoj zgradi smještena su tri četverosobna i tri manja trosobna stana na prvom katu, dok se u prizemlju nalazi 14 lokala sa skladištima okrenutima dvorištu.⁴⁵

S obzirom na atraktivnost položaja nove zgrade loše prognoze u pogledu iznajmljivanja lokala ipak se nisu ostvarile. Razglednice iz vremena pred Prvi svjetski rat, nastale dakle neposredno nakon završetka zgrade, pokazuju kako su lokali bili zakupljeni:⁴⁶ na kraju zgrade prema trgu smjestio se knjižar J. Reich, a do njega se nalazila prostrana ljekarna.

Pitanje autorstva i stilsko rješenje zgrada Brodske imovne općine

Adaptacija uredovnice i izgradnja stambeno poslovne zgrade Brodske imovne općine u Vinkovcima do sada nisu u suvremenoj povijesno-umjetničkoj literaturi, kako je već i napomenuto, prepoznate i valorizirane kao Bolléovo djelo. Samo se u jednom tekstu Ise Kršnjavoga, pisanome u povodu Bolléovog 80. rođendana u zagrebačkom dnevniku *Der Morgen* 1926. godine, spominju vinkovačke zgrade kao djelo ovoga arhitekta,⁴⁷ no, zahvaljujući činjenici da projekti za njih nisu sačuvani među Bolléovom projektnom dokumentacijom u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, ovaj podatak nije preuziman u kasnijoj literaturi.

Bolléovo autorstvo projekta kako adaptacije stare zgrade generalije, tako i neogotičke novogradnje u Njemačkoj ulici je neupitno. U izvorima se naime vrlo neposredno u više navrata spominju najprije skice za projekte, a potom

⁴³ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., H. Bollé ŠGU BIO-a, Zagreb, 11. 2. 1908.

⁴⁴ *** „Teška nesreća kod novogradnje Brodske imovne općine“, *Svjetlost*, Vinkovci, 40 (3. 10. 1909.), 3.

⁴⁵ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., dokument br. 7544., 29. 11. 1906., H. Bollé ŠGU BIO-e, Zagreb, 25. 11. 1906.

⁴⁶ Teško je reći da li svi ili samo jedan dio.

⁴⁷ Kršnjavi zgrade spominje nabrajajući Bolléova djela izvan Zagreba: „In Vinkovce das Haus der Vermögensgemeinde restauriert, ein Zinshaus in gothischem Stil neuerbaut.“ Iso Kršnjavi, „Hermann Bollé; Zu seinem 80. Geburtstag“, *Der Morgen*, Zagreb, 837 (18. 10. 1925.), 11.

i sami projekti za obje građevine te kako ih radi Bollé,⁴⁸ a i onodobno je novinstvo, čak i u Beču, jasno govorilo o Bolléu kao autoru projekata.⁴⁹ Nadalje, sačuvani projekti za zgrade nose Bolléov potpis. U arhivu Brodske imovne općine u Vinkovcima, nisu nažalost sačuvani najatraktivniji projekti za pročelja, već samo nekoliko presjeka i tlocrta novogradnje i adaptirane zgrade.

Zgrade Brodske imovne općine u Vinkovcima unutar Bolléovoga opusa ističu se neuobičajenim izborom različitih stilova za susjedne građevine – uglovnica je preoblikovana u nekoj vrsti neobaroka s primjesama neorenesanse, dok je nova zgrada u Njemačkoj ulici neogotička. Jedinstveni odgovor što ga je motiviralo na ovakav postupak ne može se dati, budući da Bollé niti na jednom mjestu u dopisima ne govori neposredno o odabiru stila. Moguće je kako je odabir drukčijih stilova potaknula činjenica da je uglovnicu samo restaurirao, a kako je riječ o baroknoj građevini s kraja 18. ili početka 19. stoljeća odlučio joj je dati stilski prikladnije, „baroknije“ lice. Ne treba, nadalje, zaboraviti kako su zgrade restaurirane/građene u vrijeme kasnoga (donekle i zakašnjeloga) historicizma kada je težnja za čistoćom i jedinstvom stila zamijenjena težnjom za slikovitošću i poigravanjem s arhitektonskim jezikom prošlosti čime se nesumnjivo može objasniti i stanovita stilska dihotomija pročelja uredovnice na kojemu se isprepleću elementi neorenesanse i neobaroka.

Pročelje uredovnice Bollé gotovo u cijelosti transformira. Izvodi novi okvir glavnoga portala prema trgu, iznad kojega postavlja mramornu ploču s pozlaćenim natpisom „Šumsko-gospodarstveni ured Brodske imovne općine“, a iznad njega novi trodijelni prozor te u zoni krova lučni zabat s reljefom. Prozore prizemlja, ranije pravokutnoga oblika, zaključuje segmentnim lukom, prozorima na katu dodaje jednostavni arhitektonski okvir i segmentni zabat na vrhu, a na vijence obje etaže dodaje ornamentirane konzole.

Detalji raščlambe, osobito ornamenta na pilastrima sa strana glavnog ulaza, preuzeti su iz renesansne arhitekture, međutim, dodavanje erkera na uglu zgrade predstavlja jasnu aluziju na barok (odnosno, preciznije rečeno, na suvremeno neobarokno graditeljstvo, iako se utjecaj njemačke neorenesanse također ne može isključiti). Riječ je o čisto dekorativnom dodatku zgradi koji Bollé projektira nesumnjivo radi povećanja slikovitosti relativno jednostav-

⁴⁸ Kako pokazuje i ranije citirani dokument: DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., UOZV ŠGU BIO-e, br. 1330., Zagreb, 26. 1. 1907.

⁴⁹ *** „Osiek (Slavonien); Bau eines Wohn- und Wirtschaftsgebäudes“, *Bautechniker*, Beč, 11 (13. 3. 1908.), 207. „Die Broder Vermögensgemeinde läßt in Vinkovce nach den Plänen des Oberbaurates Bollé ein Wohn- und Wirtschaftsgebäude erbauen. Der Bau, welche za. 500.000 K kostet, wurde der hiesigen Firma V. Axmann & J. Domes, aut. Zivil-Architekt und Stadtbaumeister, übertragen.“ Činjenica da i bečki tisak izvješćuje o ovome Bolléovom radu može se objasniti nesumnjivo vrlo visokom cijenom radova.

no raščlanjenih pročelja. Osim toga zgrada zahvaljujući erkeru postaje dominantnija u vizuri glavnog vinkovačkog trga. Erker u prizemlju „počiva“ na masivnom polustupu. Na katu pročelja su mu vrlo bogato raščlanjena plitkim ornamentiziranim pilastrima, dok je kupola zaključena vjetrokazom (gromobranom?) u obliku dva hrastova lista, simbolima Brodske imovne općine.⁵⁰ Postav i oblik kupole donekle asociraju na sličan motiv na uglovima palače Maksimović u Osijeku i Grand hotela u Vukovaru, izvedene 1890-ih prema projektu arhitekta Vladimira Nikolića. Kako je Bollé često navraćao u to vrijeme u Slavoniju i Srijem, zbog brojnih građevina koje je projektirao i izvodio (restauracija manastira Grgetega, crkve svetog Duha u Rumi i franjevačke crkve u Iloku, gradnja župne crkve u Čalmi, radovi za obitelj Odescalchi u Višnjevcima, itd.) zasigurno je poznavao ove građevine. Dakako i brojni primjeri kupola na zagrebačkim zgradama (gotovo svaka uglovnica sagrađena u zadnjim desetljećima 19. i poč. 20. st. imala je motiv sličnoga tipa) mogli su utjecati na njegovo rješenje. Rješenje kupole, a donekle i pročelja vinkovačke uredovnice predstavlja uopće najjači otklon, koliko je za sada poznato, Bolléa prema baroku, stila u kojemu uopće nije radio u prvom dijelu svoje karijere.

Na pročelje uredovnice prema trgu, iznad ulaza u zoni krovnog vijenca postavljen je veliki reljef koji prikazuje slavonske seljake – dva graničara i graničarku. Izveden je od strane dugogodišnjeg Bolléova suradnika na brojnim projektima – kipara i profesora na zagrebačkoj Obrtnoj školi Dragutina Moraka⁵¹ za iznos od 800 kruna.⁵² Graničari, obučeni u narodnu nošnju, drže pilu i sjekiru i stoje kraj velikoga porušenog debla hrasta (te time simboliziraju glavnu djelatnost Brodske imovne općine). Graničarka im prilazi s bočne strane i vjerojatno donosi piće (nosi neku vrstu čupa). Iza seljaka prikazana su druga još neporušena hrastova stabla, a gornji je dio reljefa zaključen hrastovom stiliziranim granom. Skulpture na reljefu jako su istaknute kako bi bolje došle do izražaja s obzirom na vrlo visoku poziciju na koju je reljef postavljen. Dobar raspored figura, slikovitost narodnih nošnji, efektno prikazana naborana kora hrasta i stilizirano lišće u pozadini čine ovaj reljef vrlo dopadljivim. Nesumnjivo se radi o jednom od kvalitetnijih djela u Morakovom opusu i zanimljivom primjeru figuralne arhitektonske plastike u nas.

⁵⁰ Izrada erkeru stajala je sama nešto više od 1000 kruna. DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., Bolléov troškovnik adaptacije uredovnice, Zagreb, 15. 1. 1908.

⁵¹ *** „Kipovi na ponovljenoj palači Brodske imovne općine“, *Vinkovci i okolica*, 18 (2. 5. 1909.), 2. O Moraku više u: Irena Kraševac, „Dragutin Morak – zanemareni kipar našeg 19. stoljeća“, *Radovi instituta za povijest umjetnosti*, Zagreb, 31 (2007), 221-240. Vinkovački reljef se ne spominje.

⁵² DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., Bolléov izračun troškova.

Osamdeset metara dugo pročelje stambeno-poslovne zgrade u Njemačkoj ulici s 24 prozorske osi⁵³ Bollé razigrava variranjem isturenosti pojedinih dijelova pročelja, promjenom veličine i oblika otvora prozora i lokala te efektinim razigravanjem krovišta. Na krajeve zgrade postavlja tako trokutne zabate, a na rizalitno istaknute dijelove i erker u središtu visoke piramidalne krovove koji imaju nesumnjivo istu ulogu kao i erker na uredovnici – stvaranja efekta slikovitosti (te vizualnog dominiranja u slici grada). Iako je riječ o zgradi koju je imovna općina iznajmljivala, njezina su pročelja daleko bogatije raščlanjena u usporedbi s pročeljima uredovnice, sjedišta općine. Pilastri prizemlja, koji uokviruju izloge lokala, te pilastri i polustupovi na rizalitno istaknutim dijelovima pročelja bogato su riješeni. Fitomorfna stilizirana ornamentika prekriva dekorirana kvadratična polja postavljena na vijence prizemlja i kata, zatim okvire prozora prvoga kata, konzole oko glavnih portala i vijenca prvoga kata, te ključne kamenove prozora. Središnji erker, najistaknutiji dio pročelja, najbogatije je riješen. Iznad velike trifore na katu toga dijela pročelja nalazi se natpis koji svjedoči o godini kada je zgrada podignuta (*Anno 1909.*). Slikovitosti zgrade pridonose i jednostavni neogotički prozori podrumskih prostorija, fuge na pročelju, koje su na prvom katu znatno gušće raspoređene u usporedbi sa situacijom na pročelju uredovnice. Do danas su na zgradi sačuvana i izvorna vrata, s detaljima izvedenim u kovanom željezu, te, osobito zanimljiv motiv vodoriga na olucima ispod krova koje Bollé rješava kao srednjovjekovne *Gargouille*,⁵⁴ stilski prikladne za ovu neogotičku građevinu.

Stanovita stilska dihotomija, koja se mogla vidjeti u rješenjima pročelja uredovnice, prisutna je i u raščlambi pročelja stambeno-poslovne građevine. Iako, kako je već i napomenuto, neogotički motivi prevladavaju, rješenje balkona iznad bočnih ulaza u zgradu je neoromaničko, a javljaju se i pojedini secesijski motivi. Pod utjecajem secesije Bollé je čini se na zgradi u Njemačkoj ulici oblikovao trodijelne prozore na bočnim rizalitima (donekle sličan motiv je postavio i iznad portala uredovnice),⁵⁵ a prema ovom stilu vodi nas i tip stilizacije ornamenta. Ovakav ornament javlja se doduše i u ranijim Bolléovim radovima (stubište Muzeja za umj. i obrt u Zagrebu, tzv. pariška soba, pojedini spomenici na Mirogoju), pa se ne može bez rezerve ocijeniti kao secesijski.

⁵³ Zgrada ima 24 prozorske osi ukoliko se prozori na erkerima i rizalitno istaknutim dijelovima pročelja broje kao jedna os.

⁵⁴ Koje je, usprkos činjenici da je bio neogotičar, rijetko imao prilike realizirati u svojoj karijeri.

⁵⁵ Trodijelni prozori uobičajeni su u secesiji, javljaju se međutim kroz cijelo 19. st., pa se ne moraju nužno tumačiti kao odraz novoga stila na Bolléa. Javljaju se uostalom i u opusu Viollet-le-Duca i brojnih drugih arhitekata historicizma. Usporedi npr. s Pierre-Marie Auzas, *Eugène Viollet-le-Duc 1814 – 1879.*, Caisse nationale de monuments historiques et des sites, Paris, 1979., str. 304., pl. 65.

O rješenju pročelja, odabiru motiva te općenito stilskim pitanjima izvori ne govore ništa. Tek u jednom dopisu Bollé se kratko osvrće na pročelje stambeno-poslovne zgrade: „Prednja fačada jasno je i jednostavno zamišljena, nu ipak se ista ima ukasiti trimi rizaliti kod ulaza, dvami istaknutimi prozori (Erker) i jednim balkonom u prvom spratu. Fasada u dvorištu, akoprem je sasvim jednostavna, praviti će ugodan utisak uslijed jednoličnog grupiranja i ugrađenih veranda, koje su zgodno spojene sa kuhinjom.“⁵⁶

Brojne motive koje susrećemo na pročeljima česti su u Bolléovom stvaralaštvu. Već je spomenuta široka raširenost specifične fitomorfne ornamentike. Trokutasti zabati na bočnim krajevima zgrade fugiranih pročelja s jednim prozorčićem u središtu podsjećaju pak na slične motive u Bolléovoj sakralnoj arhitekturi, a visoki piramidalni krovovi donekle na krovnište Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu. Izgleda da se slikovitost krovništa ove zgrade osobito svidjela tadašnjim vinkovačkim vlastima budući da je lokalna Kotarska oblast donijela u srpnju 1910. odredbu prema kojoj se u središnjim vinkovačkim ulicama moraju podizati novogradnje s ukusnim fasadama i povišenim krovovima.⁵⁷

Tlocrt stambeno poslovne zgrade vrlo je neuobičajen. Nesumnjivo kako bi osigurao maksimalnu količinu svjetla Bollé je nije oblikovao kao jednostavnu pravokutnu strukturu, već kao zbir šest stambeno-poslovnih cjelina između kojih se nalaze i tri ulaza sa stepeništima. Svaka se cjelina duboko proteže u dvorište i odvojena je od susjedne cjeline. Svi vanjski uglovi pročelja prema dvorištu su zaobljeni.

Sudeći prema projektima dio je zidova i u unutrašnjosti stambeno-poslovne zgrade bio raščlanjen jednostavnim neogotičkim lukovima – nišama, ponajprije u predvorju te na stubištima, koja su pak ukrašena bogatim ogradama vjerojatno od kovanog željeza. Presjeci uredovnice pokazuju također jednostavnu neobaroknu raščlambu zidova i uredskih prostorija i svečane dvorane, kao i stubište koje je postavljeno u nadograđeni dio građevine okrenut dvorištu. Stolarske radove na zgradi Bollé je povjerio svojem pouzdanom partneru – Friedrichu (Miroslavu) Häckeru.⁵⁸

Boje pročelja na obje zgrade Brodske imovne općine danas su identične (prevladava ružičasta), a kako se na starim nekoloriranim razglednicama ne vidi razlika u tonovima na fasadama ovih dviju zgrada, treba pretpostaviti i

⁵⁶ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., dokument br. 7544., 29. 11. 1906., H. Bollé ŠGU BIO-e, Zagreb, 25. 11. 1906.

⁵⁷ *** „Sjednica opć. zastupstva“, *Vinkovci i okolica*, 28 (10. 7. 1910.) 2-3.

⁵⁸ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., Bolléov izračun troškova.

da je prvotno žbuka iste boje bila nanesena na obje zgrade, no o kojoj se boji radilo, izvori ne preciziraju.

Primijenjenim arhitektonskim rješenjem zgrada Brodske imovne općine ipak nisu bili svi zadovoljni. Osobito je kritizirano u opozicijskom vinkovačkom listu *Vinkovci i okolica* rješenje unutrašnjosti i pročelja uredovnice. „O kakovoj eleganciji, modernom ukusu, dostojnom gospodara graditelja, malo ima što da zabilježimo. Nadali smo se, da će brodska imovna općina dati prilike našim hrvatskim umjetnicima slikarima i kiparima da u njenom centralnom uredu izvedu kakovo remek djelo. O tom nema – za sada barem – ni traga. Mislilo smo, da će dvorana za sjednice biti obložena, lijepim hrastovim zidovima i tu smo se prevarili. Baš tako kako je fačada vanjska ispala siromaškim onako prikraćena, tako isto nam se prikazuje i nutarnjost sa vrlo malo ukusa u prečednoj formi.“⁵⁹ Jednostavnost pročelja uredovnice, koja je tako smetala novinaru *Vinkovaca i okolice*, dijelom je čini se ipak bila uzrokovana zahtjevima Zemaljske vlade, koja je bdjela nad trošenjem novca imovne općine i koja je, vezano za Bolléove izvedbene projekte naglasila „Glede fačada primjećuje se, da su iste dosta bogate, koli svojima oblicima, tako i finom izradbom i skupim materijalom. Upotrebljen je poglavito umjetni kamen, a detalji su od naravnog kamena, pa bi se mogle fačade naročito kod najamne kuće, kod izvedenja takodjer ukusno, ali jednostavnije i manjim troškom izvesti, što se ali prepušta upravi imovne općine.“⁶⁰ Je li daljnjemu pojednostavljenju rješenja Bollé nakon ove odluke pristupio, izvori nažalost ne spominju, no relativna skromnost raščlambe, osobito na uredovnici, bez ikakve je sumnje bila motivirana težnjom za uštedom.

Iako autoru citiranoga novinskog teksta smeta ponajprije prejednostavno pročelje („Štednja tu nije bila ni najmanje umjesna“), činjenica kako naglašava da zgrada nije sagrađena u skladu s modernim ukusom jasno svjedoči kako su se i u Vinkovcima promijenili nazori o arhitekturi. Zagovornika historicizma sve je manje, tim prije što je Slavonija u to vrijeme dobila cijeli niz građevina projektiranih u ovom novom stilu (ponajprije od strane biroa Axmann i Domes, te od vukovarskog graditelja Frana Funtaka i pojedinih zagrebačkih, pa i lokalnih graditelja). Čini se kako su ove kritike djelovale. Nedugo nakon dovršenja kompleksa na uglu trga i Njemačkog sokaka 1913. Brodska imovna općina povjerala je projekte za stambenu zgradu u Aninoj ulici u Vinkovcima tvrci Axmann-Mallin-Rožić koja je realizirala kvalitetnu secesijsku pri-

⁵⁹ *** „Palača šumsko gospodarstvenog ureda Brodske imovne općine“, *Vinkovci i okolica*, 16 (18. 4. 1909.), 3.

⁶⁰ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 25., opći spisi, 1908., ŠGU BIO-e, dosje br. 7610-1908., UOZV ŠGU BIO-e, br. 49698, Zagreb, 29. 10. 1907.

zemnicu.⁶¹ Bez obzira, međutim, što Bolléove zgrade nesumnjivo pripadaju „labuđemu pjevu“ historicizma, radi se o važnim manifestacijama kasne faze toga stila u Slavoniji, a poslovno-stambena zgrada imovne općine najveća je nesakralna-profana neogotička građevina izvedena na području Trojedne kraljevine uopće.

---

⁶¹ DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 96., građevinski spisi 1913 – 1921., stambena zgrada u Aninoj ulici u Vinkovcima.

Ilustracije

1. Uredovnica Brodske imovne općine prije Bolléove restauracije, oko 1900. godine, danas Trg bana J. Šokčevića br. 20; Zbirka razglednica Nacionalne i sveučilišne knjižnice (dalje NSK), Zagreb

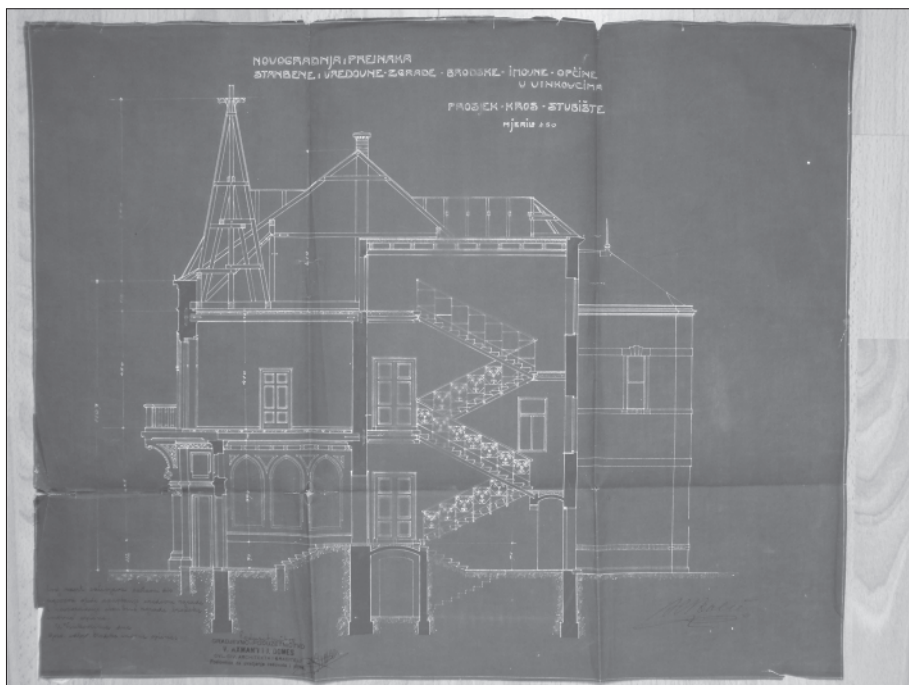

2. Uredovnica i stambeno-poslovna zgrada Brodske imovne općine nedugo nakon dovršetka restauracije i gradnje, danas Trg bana J. Šokčevića br. 20; Zbirka razglednica NSK, Zagreb

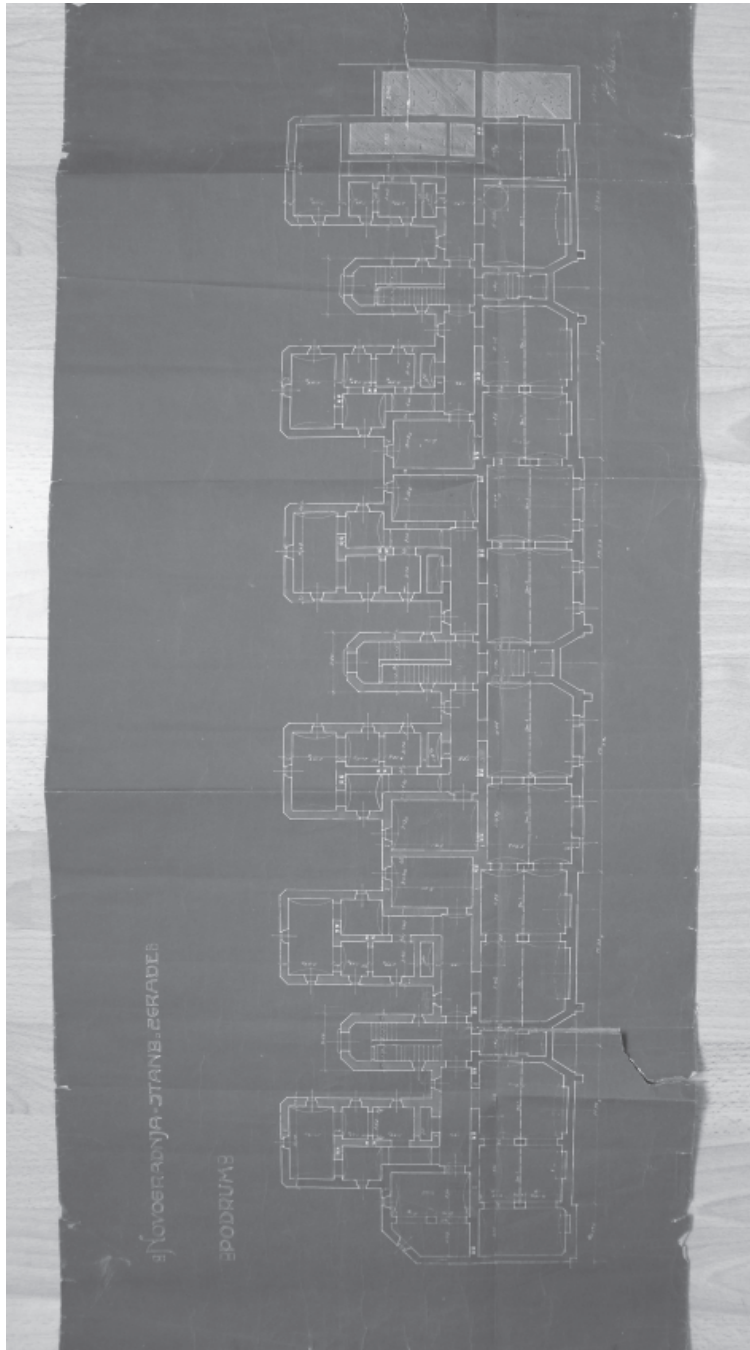

3. Herman Bollé, Presjek uredovnice Brodske imovne općine, 1907.; DAV (Državni arhiv u Vukovaru), ASCV (Arhivski sabirni centar Vinkovci), fond br. 1204, BIO, kutija br. 97., građevinski spisi

4. Herman Bollé, Presjek stambeno-poslove zgrade Brodske imovne općine u području glavnoga ulaza, 1907.; DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 97., građevinski spisi

5. Herman Bollé, Tlocrt podruma stambeno-poslove zgrade Brodske imovne općine, 1907.; DAV, ASCV, fond br. 1204, BIO, kutija br. 97., građevinski spisi

6. Dragutin Morak, Reljef na glavnom pročelju uredovnice, 1909.; fot. D. Damjanović, 9. 8. 2010.

7. Stambeno-poslovna zgrada Brodske imovne općine, današnje stanje, Ulica kralja Zvonimira br. 1-3; fot. D. Damjanović, 9. 8. 2010.

8. Plan središta Vinkovaca. Na uglu Trga bana Šokčevića i Zvonimirove ulice nalaze se zgrade nekadašnje Brodske imovne općine; ilustracija prema: www.t-portal.hr

Summary

BUILDING COMPLEX OF THE BROD ESTATE COMMUNITY IN VINKOVCI – AN UNKNOWN ARCHITECTURAL WORK BY HERMAN BOLLÉ

The building complex of the Brod Estate Community (*Broder Vermögensgemeinde, Brodska imovna općina*), situated in Vinkovci town centre, consists of two buildings – the so-called *uredovnica*, i.e. administrative quarters of the Brod Estate Community, situated on the corner of the main town square and adjoining Zvonimirova Street (called *Njemačka ulica* [German Street] or *Njemački sokak* at the time of building), and the rentable residential-business building entirely facing *Njemačka ulica*.

The thorough renovation and rebuilding of the complex in the beginning of the 20th century was financed by the Brod Estate Community itself, one of the ten such communities founded during 1873 and 1874 as a part of the process of demilitarisation and gradual abolition of the Military Border.

The main resources of the ten estate communities were vast wooded areas of the Military Border. Since the area of former Brod regiment was covered by remnants of lush high-quality oak forests, Brod Estate Community gained significant resources through trading and managing the forest goods, positioning itself among the wealthiest estate communities of the former Military Border. The then president Marijan Mihaljković considered the restoration of the old and construction of a new building a good investment. With regard to the price and size of the buildings, construction in Vinkovci is one of the largest public construction projects in Croatia at the beginning of the 20th century. The total costs are estimated at 450.000 Austro-Hungarian crowns.

Having abandoned the idea of inviting tenders for the project, in December of 1906 the project was entrusted to Herman Bollé, an architect from Zagreb, one of the most important representatives of Historicism in Croatia (primarily Neo-Gothic, Neo-Renaissance and Neo-Byzantism), who had cooperated with Brod Estate Community for decades.

The restoration and building extension of the administrative building and the adjoining residential-business building were performed during 1908-1909 and 1909-1910, respectively. The construction works were done by “Axmann i Domes”, a company from Osijek, one of the most important architectural companies of Croatian Secession.

Brod Estate Community building complex in Vinkovci stands out from the rest of Bollé’s work through the unusual choice of different building styles for two adjoining structures – the corner building was restored in a sort of Neo-Baroque style with elements of Neo-Renaissance, while the new building in *Njemačka ulica* is Neo-Gothic in style. There is no straightforward answer as to the reason of such decision,

because Bollé did not mention the choice of the style in any of his writings. Possibly, the choice of different styles was inspired by the fact that the corner building was only restored, and since it was already a Baroque building dating to the end of 18th or the beginning of the 19th century, he opted for stylistically more appropriate, more Baroque-like face. Furthermore, one should bear in mind that the complex was restored/built during the period of Late (and even somewhat belated) Historicism, when the tendency for purity and unity of style was replaced by picturesqueness and playing with architectural “languages” of the past, which undoubtedly explains a certain dichotomy of style visible in the facade of the administrative building interwoven with elements of Neo-Renaissance and Neo-Baroque.

The author of the relief set up on the building’s main facade in 1909 is Dragutin Morak, a sculptor who cooperated with Bollé on many projects.

The adjoining 80-meter long building of Brod Estate Community was built as a rental house with 14 business premises and 6 apartments. The facade is Neo-Gothic in style and the roof is adorned with tall pyramidal structures placed onto projecting facade elements and the central projecting piece (oriel).

Both buildings display Secession elements, otherwise rare in Bollé’s work.

Although Bollé’s buildings undoubtedly represent late examples of Historicism, they are significant manifestations of this style in Slavonia. In addition to that, the residential-business building of the Estate Community is the largest Neo-Gothic structure ever built in the Kingdom of Croatia, Slavonia and Dalmatia.

(Prijevod sažetka: Rebeka Vujasinović)

Key words: Herman Bollé, Vinkovci, Brod Estate Community, Neo-Gothic, Neo-Renaissance, Neo-Baroque, Historicism, Dragutin Morak